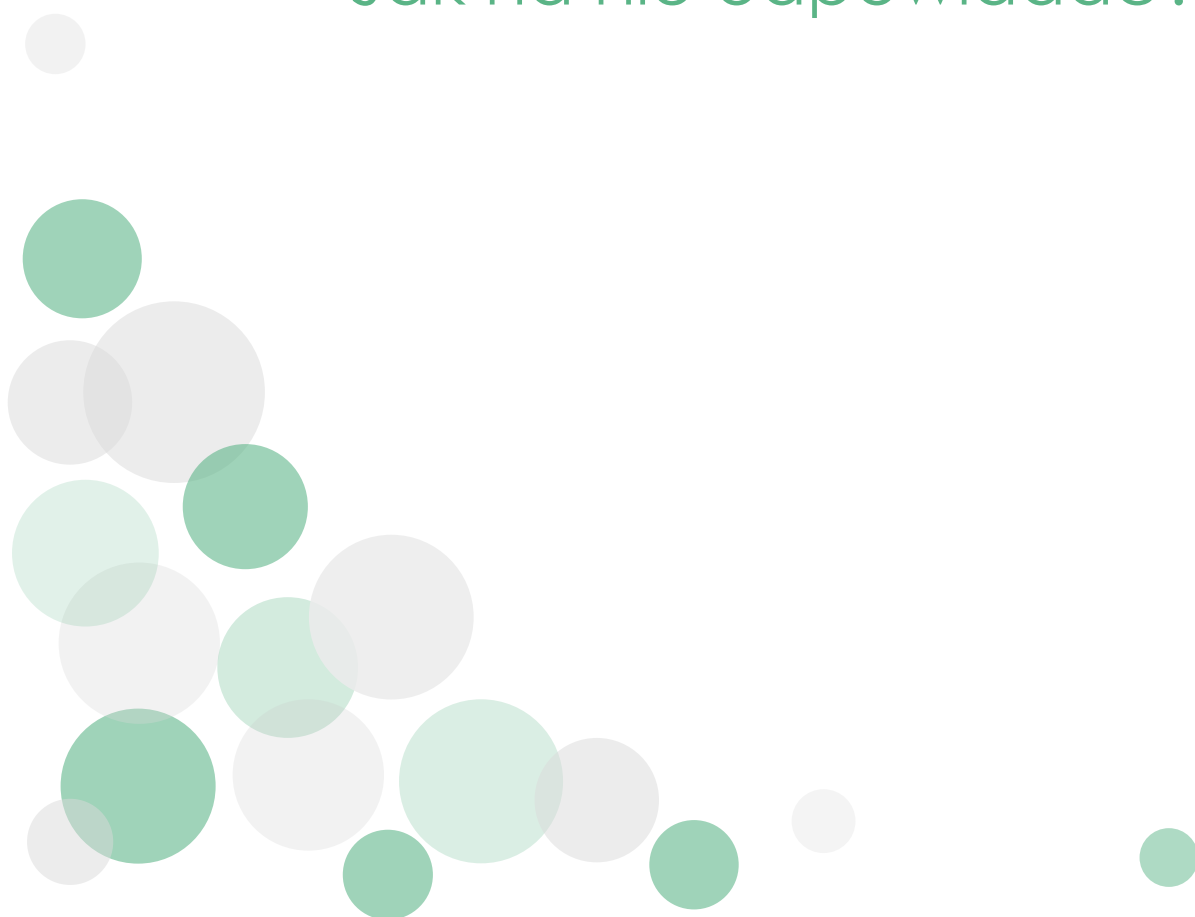

Jolanta Rafał-Łuniewska

Zróżnicowane potrzeby edukacyjne uczniów z Ukrainy

Jak na nie odpowiadać?

Konsultacja merytoryczna
Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych
Monika Dobrowolska

Redakcja językowa i korekta
Elżbieta Gorazińska

Projekt okładki, redakcja techniczna i skład
Barbara Jechalska

© Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2022

ISBN 978-83-66830-56-1

Ośrodek Rozwoju Edukacji
00-478 Warszawa
Aleje Ujazdowskie 28
www.ore.edu.pl

Spis treści

Wstęp	4
I. Najważniejsze zmiany w przepisach oświatowych dotyczące dzieci z Ukrainy	5
II. Oferta szkoleniowa Ośrodka Rozwoju Edukacji	7
III. Czy nauczyciel w polskiej szkole może budować konstruktywną strategię w odpowiedzi na potrzeby uczniów z Ukrainy?	9
IV. Działania, które może przedsięwziąć każdy nauczyciel czy wychowawca wobec dziecka uchodźczego oraz wskazania, które w takiej sytuacji mogą się okazać przydatne w ich pracy	12
Podsumowanie	17
Literatura	19

Wstęp

W związku z migracją spowodowaną działaniami wojennymi w Ukrainie tysiące ukraińskich dzieci znalazło się w ciągu ostatnich miesięcy na terenie Polski. Wiele z nich trafiło już do polskiego przedszkola, szkoły czy innej placówki oświatowej. Ta nowa sytuacja może być dla polskich szkół swego rodzaju sprawdzianem z wdrażania edukacji włączającej oraz okazją do autorefleksji na temat jej skuteczności.

Na stronach internetowych Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz Ośrodka Rozwoju Edukacji dyrektorzy i nauczyciele przedszkoli, szkół i placówek oświatowych znajdą wiele rekomendacji, materiałów i wskazań dotyczących edukacji uczniów z Ukrainy w polskich szkołach, m.in.:

1. Rekomendacje dla nauczycieli i pedagogów szkolnych, a także materiały pomocnicze dla dyrektorów polskich szkół, specjalistów i nauczycieli – Jak rozmawiać z dziećmi o wojnie?, <https://www.ore.edu.pl/2022/02/jak-rozmawiac-z-dziecmi-o-wojnie/>
2. [Materiały edukacyjne do wykorzystania w pracy z uczniami z Ukrainy – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl \(www.gov.pl\)](#)
3. Zasady i raporty dotyczące podziału dodatkowych środków dla uczniów z Ukrainy – [Uczniowie z Ukrainy – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl \(www.gov.pl\)](#)
4. [Szkoła dla Was – школа для вас – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl \(www.gov.pl\)](#)
5. [Zatrudnianie kadry pedagogicznej i pomocy nauczyciela w szkołach – informacja dla obywateli Ukrainy – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl \(www.gov.pl\)](#)
6. [Informacje CKE o egzaminie ósmoklasisty i egzaminie maturalnym dla zdających – obywateli Ukrainy – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl \(www.gov.pl\)](#)
7. [Wsparcie szkół w działaniach wychowawczych w obliczu kryzysowych wydarzeń na świecie i w Polsce – podsumowanie konferencji IPZIN i MEiN – Ministerstwo Edukacji i Nauki – Portal Gov.pl \(www.gov.pl\)](#)

I. Najważniejsze zmiany w przepisach oświatowych dotyczące dzieci z Ukrainy

Polski resort edukacji już 25 lutego 2022 r. zdecydował¹, że:

1. Uczniowie z Ukrainy będący w wieku obowiązku szkolnego i obowiązku nauki są przyjmowani do szkół publicznych oraz obejmowani opieką, a także nauczaniem na warunkach dotyczących obywateli polskich.
2. Przyjęcie do szkoły jest możliwe w ciągu całego roku szkolnego, a ustalenie klasy odbywa się na podstawie sumy ukończonych lat nauki za granicą.
3. W procesie przyjmowania ucznia nie ma znaczenia prawna podstawa jego pobytu na terenie Polski.
4. Cudzoziemcy, którzy nie posługują się językiem polskim w stopniu umożliwiającym korzystanie z nauki w szkole, mogą:
  - uczestniczyć w dodatkowych zajęciach z języka polskiego;
  - realizować naukę w formie oddziału przygotowawczego;
  - korzystać z pomocy osoby władającej językiem kraju pochodzenia, zatrudnionej w charakterze pomocy nauczyciela;
  - korzystać z dodatkowych zajęć wyrównawczych w zakresie przedmiotów nauczania organizowanych przez organ prowadzący szkołę;
  - korzystać z pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

W połowie marca 2022 r. uchwalona została przez polski parlament specustawa², która:

1. Zapewniła źródła finansowania zadań oświatowych, związanych z wychowaniem i kształceniem dzieci będących cudzoziemcami, poprzez zwiększenie rezerwy oświatowej subwencji ogólnej dla samorządów; uczniowie ukraińscy zostali objęci taką samą subwencją oświatową jak polscy, a subwencja będzie przekazywana w kolejnym miesiącu, po zarejestrowaniu dziecka w systemie informacji oświatowej; na dzieci ukraińskie w oddziałach przygotowawczych wyznaczono podwyższoną wagę (0,4%), natomiast dla wszystkich uchodźców ukraińskich (a więc zarówno w oddziałach klasowych, jak i przygotowawczych) wagę na dodatkowe lekcje języka polskiego i zajęcia wyrównawcze.
2. Umożliwiła samorządom i niepublicznym organom prowadzącym organizowanie zajęć dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych w zewnętrznych lokalizacjach podporządkowanych organizacyjnie szkołom, np. w niewykorzystanych obiektach.

---

¹ Cieślík K., *Edukacja dzieci ukraińskich*, „Dyrektor Szkoły”, nr 5, 2022, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zasady-przyjmowania-cudzoziemcow-do-polskich-szkol-w-kontekście-obecnej-sytuacji-na-ukrainie>; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28.02.2019 roku w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz.U. 2020, poz. 502, ze zm.); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23.03.2020 roku w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach kształcenia innych państw (Dz.U. 2020., poz. 1283, ze zm.).

² Ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. 2022, poz. 583, ze zm.); Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z 21 marca 2022 roku w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będącymi obywatelami Ukrainy (Dz.U. 2022, poz. 645).

3. Pozwoliła samorządom na prowadzenie oddziałów przygotowawczych – międzyszkolnych i międzygminnych.
4. Umożliwiła dyrektorom szkół, w których zostały utworzone oddziały przygotowawcze, przydzielanie nauczycielowi godzin ponadwymiarowych w wymiarze wyższym niż ½ etatu oraz zatrudnianie nauczycieli będących na świadczeniach kompensacyjnych, a także na stanowisko „pomocy nauczyciela” osób bez kwalifikacji, które nie są obywatelami polskimi, ale znają język polski w stopniu komunikatywnym umożliwiającym pomoc uczniowi w zrozumieniu poleceń i treści przekazywanych przez nauczyciela polskiego; formalnie jest to pracownik samorządowy, który może być zatrudniony na umowę o pracę; w specustawie wyraźnie zaznaczono, że te uprawnienia będą dotyczyły tylko osób pracujących w oddziałach przygotowawczych i na razie jedynie w kontekście okresu przejściowego, a więc w roku 2021/22.

Kolejnym ważnym krokiem była nowelizacja:

1. *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 28.02.2019 roku w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli*, która w roku 2021/22 wprowadziła nowe limity w klasach:
  - do oddziału przedszkolnego można przyjąć dodatkowo maksymalnie 3 dzieci będących obywatelami Ukrainy, co zwiększa limit do 28 dzieci;
  - liczbę uczniów w oddziale klas I–III szkoły podstawowej można zwiększyć o 4 uczniów będących obywatelami Ukrainy, więc dopuszczalny limit to 29 uczniów; jeśli oddział został już zwiększony i liczy 26 lub 27 uczniów, można go zwiększyć odpowiednio o 3 lub 2 uczniów ukraińskich;
2. *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 23.08.2017 roku w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw*, która:
  - zwiększyła limit liczby dzieci w oddziałach przygotowawczych z 15 do 25 osób;
  - podwyższyła minimalny wymiar zajęć języka polskiego z trzech do sześciu godzin.

Ponadto resort edukacji zdecydował, że dowóz ukraińskich dzieci zostanie sfinansowany przez budżet państwa, a uczniowie z Ukrainy będą zdawali egzamin ósmoklasisty oraz maturę razem z dziećmi polskimi, z tym, że dostaną pytania i zadania przetłumaczone na język ukraiński oraz więcej czasu na ich rozwiązanie.

Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych (WSPE) Ośrodka Rozwoju Edukacji ma nadzieję, że dyrektorzy przedszkoli, szkół i placówek podjęli w pierwszych miesiącach odpowiednie działania adaptacyjne dotyczące dzieci i uczniów z doświadczeniem migracji w nowym środowisku, zadbali o ich dobrostan i kondycję psychiczną, a także podjęli wraz ze swoimi zespołami nauczycielskimi próby budowania strategii pomocy dzieciom cudzoziemskim i ich rodzicom, jak również zwracają baczną uwagę na proces integracji dzieci ukraińskich z dziećmi polskimi.

II. Oferta szkoleniowa Ośrodka Rozwoju Edukacji

Aby nauczyciele jeszcze efektywniej reagowali na potrzeby edukacyjne dzieci z Ukrainy, w ofercie szkoleniowej Ośrodka Rozwoju Edukacji znajdują się do wyboru przez naszych statutowych odbiorców do końca roku szkolnego 2021/2022:

1. Webinarium *Efektywna praca w klasie zróżnicowanej, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów cudzoziemskich* (Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych).
2. Spotkanie informacyjno-konsultacyjne dla wizytatorów ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych z kuratoriów oświaty z zakresu *Organizacji systemu wsparcia w szkole/klasie/grupie wychowawczej, placówce, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci/uczniów z doświadczeniem migracyjnym* (Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych).
3. Szkolenie online dla psychologów, pedagogów i wychowawców MOW/MOS w terminie 30–31 maja 2022 *Doświadczenie przeżyć traumatycznych, takich jak wojna, i jego znaczenie dla funkcjonowania dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym/niedostosowanej społecznie*, którego celem będzie wsparcie kadry pedagogicznej w zakresie rozpoznawania i reagowania w sytuacji doświadczeń traumatycznych i migracyjnych u dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym/niedostosowanej społecznie (Wydział Resocjalizacji i Socjoterapii).
4. Webinarium *Kryzys uchodźczy a zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży. Rola placówek oświatowych* dla dyrektorów placówek oświatowych oraz pracowników szkół, wychowawców.

Zakres prezentowanych treści dla obu grup:

- informacje dotyczące migracji/uchodźstwa i ich konsekwencji,
- informacje o międzykulturowości,
- informacje związane z obciążeniami przybyłych uczniów.

Zakres treści dla dyrektorów – przede wszystkim organizacja pracy uczniów i zapewnienia im wsparcia.

Zakres treści dla nauczycieli – informacje, jak wspierać uczniów, jak dbać o dobrostan.

Spotkania odbędą się w lipcu i we wrześniu (Wydział Wychowania i Profilaktyki).

5. Webinarium *Organizacja, planowanie i udzielanie wsparcia dzieciom, rodzicom i nauczycielom w obliczu sytuacji trudnych, kryzysowych i traumatycznych – rola poradni, szkół i przedszkoli* – 2 spotkania w dniach: 23 i 31 maja 2022 r. oraz 5 spotkań online *Interwencja kryzysowa – rozpoznawanie, reagowanie, pomoc* – w dniach: 14, 28 kwietnia 2022 r. i 5, 19, 26 maja 2022 r. (Wydział Diagnostyki i Współpracy z Poradniami Psychologiczno-Pedagogicznymi).
6. W ramach projektu *Szkolenia i doradztwo dla kadr poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego* zaplanowano przetłumaczenie na język ukraiński narzędzi diagnostycznych TROSKA (obszar emocjonalno-społeczny, dla uczniów w wieku 9–13 lat).
7. Webinarium *Przyjmowanie uchodźców z Ukrainy do polskich szkół w kontekście rozwiązań prawnych i organizacyjnych* – 4 godziny (Wydział Rozwoju Kompetencji Kluczowych).

8. Szkolenie e-learningowe *Kompetencje metodyczne nauczycieli, niezbędne w pracy z uczniami ze środowisk uchodźczych z Ukrainy* – 56 godzin. Szkolenie ma charakter kaskadowy – uczestnicy proszeni są o zorganizowanie podobnych szkoleń w swoich placówkach i przekazanie pozyskanej wiedzy nauczycielom pracującym w klasach z uczniami uchodźcami z Ukrainy (Wydział Rozwoju Kompetencji Kluczowych).
9. Szkolenie centralne dla koordynatorów regionalnych oraz szkolenia regionalne prowadzone przez 16 koordynatorów na temat *Uczeń z doświadczeniem migracji w szkole* (Wydział Rozwoju Kompetencji Kluczowych).
10. Intensywny kurs języka polskiego dla osób pochodzących z Ukrainy, zamierzających podjąć pracę w charakterze nauczyciela wspomagającego w oddziałach przygotowawczych – online 60 godzin (Wydział Rozwoju Kompetencji Kluczowych).
11. Webinarium we współpracy z Europejskim Centrum Języków Nowożytnych Rady Europy w Grazu *Wsparcie integracji językowej uczniów – uchodźców z Ukrainy (Supporting the linguistic integration of young refugees from Ukraine)* (Wydział Rozwoju Kompetencji Kluczowych).
12. W ramach projektu POWER – wsparcie kadry jednostek samorządu terytorialnego w zarządzaniu oświatą ukierunkowanym na rozwój szkół i kompetencji kluczowych uczniów. II etap – szkolenia online, organizowane dla:
  - JST – *Zmiany w organizacji pracy szkół i przedszkoli związane z zapewnieniem przez JST kształcenia, wychowania i opieki nad dziećmi i uczniami z Ukrainy – podstawy prawne, wyzwania i rozwiązania*, w terminach: 25 maja 2022 r. – dwie grupy i 1 czerwca 2022 r.;
  - dyrektorów szkół i placówek – *Uczeń, nauczyciel i pracownik ukraiński w polskim systemie oświaty – praktyczne rozwiązania w szkołach i placówkach*, w terminach: 26 maja 2022 r., 27 maja 2022 r., 1 czerwca 2022 r., 10 czerwca 2022 r., 27 czerwca 2022 r., 28 czerwca 2022 r., 29 czerwca 2022 r., 30 czerwca 2022 r. i 4 lipca 2022 r.

Warto pamiętać, że do polskich szkół i przedszkoli mogą być przyjęte dzieci ukraińskie z wieloma potrzebami edukacyjnymi, wynikającymi np. z:

- sytuacji kryzysowej,
- przewlekłej choroby,
- zaburzeń zachowania,
- zaniedbań środowiskowych,
- specyficznych trudności w uczeniu się,
- niepowodzeń edukacyjnych,
- niedostosowania społecznego,
- trudności adaptacyjnych czy emocjonalnych,
- nieumiejętności integrowania się z innymi ze względu na stan psychiczny, związany z właśnie przeżywanym stresem czy stratą kogoś bliskiego.

Jak istotna jest pozytywna odpowiedź nauczyciela na potrzeby uczniów z doświadczeniem migracyjnym/uchodźstwa, nie trzeba chyba nikogo przekonywać. W najbliższym czasie ważne

będzie dla nauczycieli poszerzenie wiedzy na temat przeżywania sytuacji traumatycznych, a także wpływu traumy na funkcjonowanie osób po przejściach zagrażających życiu.

Z punktu widzenia zarządzania szkołą warto wiedzieć, czy nauczyciel:

- posiada umiejętności, aby w dojrzały sposób odpowiedzieć na zróżnicowane potrzeby edukacyjne podczas adaptacji uczniów z Ukrainy w nowym miejscu;
- wie, jak odpowiednio reagować na „uczniowskie strategie przetrwania ucznia-uchodźcy”;
- wie, jak duże znaczenie w relacji z uczniem przybyłym z Ukrainy ma również znajomość siebie i własnych potrzeb w celu przeciwdziałania konsekwencjom wypalenia zawodowego, zmęczenia współczuciem, czy wtórnego stresu traumatycznego.

Dlatego dyrektor szkoły może przy pomocy specjalistów w szkole czy poradni psychologiczno-pedagogicznej zrobić rozeznanie dotyczące zasobów kompetencyjnych swoich nauczycieli. Istotne jest również, aby tę wiedzę i umiejętności u nauczycieli stale uzupełniać.

III. Czy nauczyciel w polskiej szkole może budować konstruktywną strategię w odpowiedzi na potrzeby uczniów z Ukrainy?

Aby być skutecznym przewodnikiem w procesie edukacyjnym dla uczniów z doświadczeniem traumatycznym, nauczyciel – na ile to możliwe – powinien mieć wystarczającą wiedzę o zjawisku samej traumy oraz jej możliwym wpływie na uczniów, jak również na samego siebie.

Świadomość konsekwencji tego rodzaju doświadczeń z jednej strony poszerza tzw. okno tolerancji³ wobec różnych zachowań ucznia, czasem również złych, oraz niestandardowych reakcji dzieci, których postawa często może przyjmować formę zmodyfikowanych, dostosowanych do warunków szkolnych, strategii przetrwania. Tego rodzaju świadomość pozwala także dostrzec rzeczywiste, choć często skrętnie ukrywane, potrzeby uczniów i wreszcie – w oparciu o bliską relację – pozytywnie na nie odpowiedzieć. Pomaga także samemu nauczycielowi uchronić się przed skutkami przeciążenia i stresu, wynikających z pracy ze strauumatyzowanym uczniem. Poszerzenie ww. okna tolerancji nie oznacza jednak, że dzieci te mogą naruszać w szkole wszelkie zasady.

Obecnie nauczyciele często obserwują wycofanie i uległość tych uczniów oraz postawę przeproszącą, ale z czasem może się to zmieniać. Z całą pewnością dysfunkcyjne i zagrażające zachowanie musi spotkać się z adekwatną reakcją nauczycieli czy wychowawców. Jednocześnie potrzeby dziecka powinny być zaspokojone i nie może być ono karane za przejawianie symptomów traumy. Istotnego znaczenia nabiera zatem rzeczywista znajomość dziecka/ucznia, jego środowiska i historii, szczególnie w części naznaczonej zranieniem, lękiem czy zagrożeniem.

---

³ Por. Kulig B., Saj T., *Szkoła wrażliwa na traumę*, szkola-wrazliwa-na-traume.pdf (wioskisos.org)

Wszelkie oddziaływania edukacyjne i wychowawcze powinny uwzględniać potrzebę zapewnienia uczniom bliskiej i wspierającej oraz, jeśli to możliwe, długotrwałej relacji z dorosłym, np. nauczycielem, wychowawcą, pedagogiem szkolnym, jak również zagwarantowania im bezpieczeństwa, stałości, przewidywalności i dobrostanu.

Koncentracja na zasobach ucznia dotkniętego traumą, jego talentach, zainteresowaniach i mocnych stronach, a także stwarzanie mu okazji do podnoszenia poziomu poczucia własnej wartości, może być pomocne nie tylko w zmaganiu się z konsekwencjami traumy, ale przede wszystkim w rozwijaniu pozytywnej narracji o sobie.

Nauczanie oraz praca z dziećmi i uczniami z doświadczeniem traumy powinny uwzględniać obszary nią dotknięte i zaburzone, a w sposób szczególny być zorientowane na przywracanie poczucia bezpieczeństwa, stałości i przewidywalności oraz dobrostanu, w oparciu o uzdrawiającą relację z nauczycielem, wychowawcą, pedagogiem oraz innymi członkami personelu szkoły.

Dlatego ważne jest, aby nauczyciel pamiętał, iż bardzo znaczące dla rozpoznania trudności ucznia ukraińskiego/migracyjnego w procesie edukacyjnym mogą okazać się:

1. Wnikliwa i dobrze zorganizowana obserwacja – wstępne rozmowy aklimatyzacyjne i obserwacja wyglądu dziecka, zachowania werbalnego i niewerbalnego uczniów, ich reakcji na zadania i ewaluację, przebiegu pracy itp.; można ją prowadzić w dowolnym momencie procesu edukacyjnego.
2. Zadania diagnozujące – które pokazują, na jakim poziomie i na jakim etapie rozwoju są poszczególni uczniowie (co potrafią, jak się czują w obliczu wymagań, jakie strategie stosują, czy potrafią samodzielnie pracować). Warto je wykorzystywać przede wszystkim teraz, w pierwszych miesiącach pobytu uczniów z Ukrainy w polskiej szkole. Ale przydadzą się one także w innych, ważnych momentach z życia klasy, np. gdy widzimy/ czujemy, że coś się w klasie zmieniło.
3. Analiza prac czy wyników testów pedagogicznych (dostosowanych językowo do potrzeb uczniów ukraińskich).
4. Ankiety skierowane do uczniów lub rodziców. Ich częstotliwość może zależeć od aktualnych potrzeb i rozwiązań związanych z dostępnością szkoły do tłumaczenia na język ukraiński.
5. Rozmowy z uczniami, ich rodzicami i wychowawcą klasy – przy pomocy asystentów znających język ukraiński.
6. Analiza dokumentacji z poradni psychologiczno-pedagogicznej, jeżeli dziecko już tam trafiło, np. orzeczenia, opinie, zalecenia – również w języku ukraińskim, aby mogli do nich mieć dostęp także rodzice dzieci.
7. Integracja nowego ucznia z klasą – jako najważniejszy etap adaptacyjny, ponieważ komfort psychiczny dziecka i nawiązanie dobrych relacji z rówieśnikami tworzą zazwyczaj sprzyjającą atmosferę do osiągnięcia przez dziecko sukcesów edukacyjnych.

Istotna może okazać się dla nauczyciela także znajomość potrzeb uczniów i poziomu ich zaspokojenia, czyli warto mieć wgląd w potrzebę⁴:

1. Bezpieczeństwa: Jak uczniowie czują się w ogóle i w obliczu wymagań nauczyciela, a także zadań edukacyjnych i reakcji kolegów na ich obecność w klasie oraz jak reagują na ocenianie efektów ich pracy dydaktycznej?
2. Przynależności: Jak uczniowie uchodzący odnajdują się w klasie? W jakich grupach na lekcjach pracują najchętniej i najbardziej efektywnie?
3. Poznawczą: Czego w ogóle chcą się nauczyć? Co z ich koncentracją uwagi na zadaniach? Co ich interesuje?
4. Samorealizacji: Jakie aspiracje i cele mają poszczególni uczniowie? Jaki jest ich potencjał i zainteresowania, a także otwartość na poznawanie języka polskiego?
5. Uznania: W jakiej relacji z nauczycielem uczniowie czują się i pracują najlepiej? Jaka jest ich samoocena? Jak reagują na pochwały, a jak na krytykę?

Znacząca jest także wiedza nauczyciela o potencjalnych możliwościach uczniów. Można brać pod uwagę poniższe możliwości:

1. Odporność na stres: Jak uczniowie uchodzący reagują w sytuacjach napięcia? Jak długootrwały stres wpływa na ich pracę i wyniki? Jakie emocje przeżywają? Jak reagują na wymagania i wyzwania?
2. Fizyczne: Jak samopoczucie/stan zdrowia wpływa na funkcjonowanie tych uczniów w szkole? Jakie ograniczenia/schorzenia uczniów trzeba wziąć pod uwagę?
3. Poznawcze: Jak uczniowie przyswajają materiał dydaktyczny? Czy jest dostęp do tłumaczy języka ukraińskiego? Czy sami zauważają konieczność intensywnej nauki języka polskiego? Jakie strategie uczenia się stosują i z jakim rezultatem?
4. Intelktualne: Jak przebiegają procesy myślowe uczniów? Czy materiał jest dla nich (zbyt) łatwy/w sam raz/(zbyt) trudny? Jak radzą sobie z zadaniami problemowymi?
5. Kompetencje i umiejętności: Jakie umiejętności posiadają? Doskonalenie jakich umiejętności sprawia im trudność? Jaka jest skuteczność uczniów w opanowywaniu kompetencji kluczowych?

Bardzo ważna może okazać się motywacja uczniów:

1. Zewnętrzna: Czego oczekują uczniowie od nauczyciela? Jakie działania nauczyciela motywują ich do pracy? Jakie działania nauczyciela zniechęcają ich? Jak uczniowie odbierają przedmiot, zakres materiału, wymagania (w związku np. z nieznaną języka polskiego) i samego nauczyciela?
2. Wewnętrzna: Jakie są ich mocne strony i jak je wykorzystują? Jak radzą sobie ze swoimi słabościami/trudnościami? Jakie są aspiracje uczniów? Jak edukacja wpisuje się w ich zainteresowania, marzenia i plany na przyszłość?

Możemy z całą pewnością uznać, że uczeń z doświadczeniem migracyjnym, będący w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej, wymaga szczególnych metod wychowawczych oraz pomocy

---

⁴ Por. z artykułem: Kiełczewska A., *Zróźnicowana klasa*, portal „e-pedagogika”.

i wsparcia. Ta „pierwsza pomoc” na rzecz ucznia jest konieczna i nieodzowna na początku drogi adaptacyjnej w nowym środowisku. Jednak trzeba pamiętać, że pomoc nauczycieli, polegająca na otoczeniu młodego człowieka ciepłem i życzliwością oraz stworzeniu wokół niego przyjaznego i bezpiecznego środowiska – mimo iż jest bardzo potrzebna – nie jest pomocą profesjonalną. Prawdziwie skutecznej pomocy osobie przeżywającej kryzys i mającej trudności – aby sobie mogła z tym poradzić – może udzielić jedynie specjalista (psycholog, psychoterapeuta). Dlatego rodziców bądź opiekunów dziecka należy zachęcać do skorzystania właśnie z takiej formy fachowej pomocy.

Nauczyciel może poszerzać swoją wiedzę na temat traumy, kształtować podczas szkoleń nowe umiejętności, dotyczące np. skutecznej i efektywnej pracy z uczniem uchodźczym, czy może po prostu, w ramach współpracy ze specjalistami w szkole, poprosić np. o wskazanie symptomów występujących po stresie traumatycznym czy związanych z już występującym zespołem stresu pourazowego, aby móc w porę zaobserwować je u dziecka i skierować dziecko do specjalisty.

IV. Działania, które może przedsięwziąć każdy nauczyciel czy wychowawca wobec dziecka uchodźczego oraz wskazania, które w takiej sytuacji mogą się okazać przydatne w ich pracy⁵

1. Stwarzanie odpowiedniego klimatu – warto pamiętać, aby nie zmuszać dziecka do rozmowy, dopóki samo nie wyrazi na to ochoty. Jeżeli dziecko zdeklaruje taką gotowość, wtedy należy stworzyć odpowiednią atmosferę – bezpieczeństwa i zaufania.
2. Szczerłość – w rozmowie z dzieckiem trzeba być uczciwym, dzieci potrafią bowiem rozpoznać, że dorośli nie mówią prawdy i jeśli straci on zaufanie w oczach dziecka, dziecku będzie trudno ponownie mu zaufać.
3. Uwzględnianie poziomu dziecka – w rozmowach na tematy trudne, mające związek z emocjami, warto dostosować słownictwo i pojęcia, aby były zrozumiałe dla dziecka, czyli dostosowane do jego wieku, języka i stopnia rozwoju.
4. Cierpliwość – dorośli powinni przygotować się m.in. na ewentualność wielokrotnego powtarzania tej samej informacji.
5. Szacunek – warto okazywać dziecku, iż jego troski, uczucia i myśli traktowane są poważnie i uznawane za ważne.
6. Realne obietnice – unikanie wypowiadania pustych słów czy składania nierealnych obietnic, np. że coś się wydarzy, kiedy realnie nie mamy na to wpływu.
7. Ekspresja – udzielanie dziecku pomocy w odnalezieniu sposobów na wyrażenie skomplikowanych, dla niego często niezrozumiałych, stanów emocjonalnych (nie tylko za pomocą słowa, ale np. poprzez zabawę czy różne techniki plastyczne).

---

⁵ Por. Osza U., (2007), *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej. Vademecum rodziców i nauczycieli*, Kraków: Impuls.

8. Unikanie nadmiaru informacji – ograniczanie oglądania i bodźcowania dziecka trudnymi informacjami czy obrazami, bo może to dodatkowo pobudzać dziecięcą wyobraźnię i powodować niepotrzebne i objawiające się później lęki.
9. Powrót do dawnego porządku – to, co znajome i uporządkowane, przynosi spokój i pozwala odzyskać utracone poczucie bezpieczeństwa, istotne jest więc udzielanie dziecku pomocy w planowaniu dnia czy przewidywalnego rytmu życia.
10. Mechanizmy obronne – jeśli jest to reakcja ochronna dziecka, np. konfabulowanie, że coś wydarzyło się gdzieś daleko, nie należy wyprowadzać dziecka z błędu.
11. Jedność stanowisk – w przypadku trudnych zachowań dziecka istotna jest rzeczywista współpraca szkoły z rodzicami, co może być utrudnione ze względu na niezajomość języka polskiego przez uchodźców z Ukrainy.
12. Psychosomatyka – dziecko może zgłaszać różne dolegliwości i nie należy ignorować symptomów natury fizjologicznej, gdyż ich nasilenie bez wyraźnej przyczyny medycznej może być sygnałem lęku i zagrożenia towarzyszącego mu w ostatnim czasie.
13. Niech dzieci pozostaną dziećmi – w odniesieniu do tych dzieci, które nie chcą pamiętać i myśleć o trudnych wydarzeniach, nie powinno się zmuszać ich do słuchania i przyjmowania wyjaśnień, na które nie są gotowe albo którymi nie są zainteresowane – są dziećmi i niech zostaną nimi najdłużej, jak to możliwe.

Rozpoznanie trudności, potrzeb, możliwości i motywacji uczniów z Ukrainy, a także ich adaptacja w nowym środowisku mogą być kluczowe do zaplanowania późniejszych konkretnych i indywidualnych działań edukacyjnych wobec nich. Warto zatem w tym trudnym dla nas wszystkich czasie, z punktu widzenia kierującego szkołą czy przedszkolem, przede wszystkim wydać zalecenia o działaniach wychowawczo-adaptacyjnych i obserwacji uczniów cudzoziemskich, będących w bardzo specyficznej sytuacji życiowej, a także zbadać zasoby kadrowe i finansowe przedszkola/szkoły. Mogą do tego posłużyć następujące kwestionariusze, tym bardziej że samorządy mają otrzymać dodatkowe pieniądze na pomoc psychologiczno-pedagogiczną:

- [kwestionariusz autorefleksji w środowisku włączającej wczesnej edukacji](#),
- [kwestionariusz samooceny polityki finansowania edukacji włączającej](#),
- [kwestionariusz samooceny pracy szkoły](#).

Dodatkowo – w zespole nauczycielskim – warto opracować w większym wymiarze, dla danej szkoły czy placówki, oraz rozpisać etapy planu działania i realizacji edukacji włączającej z uczniami cudzoziemskimi. W planowaniu można ująć sposoby realizacji działań, a także wskazać osoby za nie odpowiedzialne oraz wyznaczyć daty spotkań zespołu w celu bieżącej weryfikacji tych działań.

Należy pamiętać również o rozwoju własnym i poszerzaniu swojej wiedzy oraz umiejętności dotyczących pracy z nowym uczniem w nowych warunkach, związanych z takimi aktywnościami jak:

1. Efektywne działania adaptacyjne i integracyjne, wsparcie wychowawcze i skuteczna pomoc uczniowi oraz psychoedukacyjne wspomaganie jego rodziców (przy pomocy asystentów międzykulturowych znających język ukraiński).

2. Praca edukacyjna i terapeutyczna z ukraińskim/cudzoziemskim dzieckiem w przedszkolu czy uczniem w szkole oraz dostosowanie wymagań edukacyjnych lub indywidualizacja nauczania dla ucznia ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, do czego nauczyciele są zobligowani na podstawie przepisów oświatowych, jednak pamiętając o uwzględnieniu wszystkich uczniów potrzebujących pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Dla zarządzających szkołą czy inną placówką oświatową istotne w najbliższym czasie wydaje się szukanie odpowiedzi na następujące kwestie:

1. Jak w przedszkolu, szkole czy placówce tworzyć całościowe podejście do pracy z uczniami z doświadczeniem uchodźczym?
2. Jak zadbać o potrzeby dzieci ukraińskich, nie tracąc z oczu potrzeb dzieci polskich?
3. Jak pogodzić wymagania związane z realizacją podstawy programowej, a poczuciem bezpieczeństwa i włączenia dzieci ukraińskich?
4. Co to jest język edukacji i dlaczego jest ważny w kontekście tworzenia szans rozwojowych dla ucznia ukraińskiego w szkole polskiej?
5. Na czym polega praca asystenta międzykulturowego w klasie ogólnodostępnej i co na tym zyskują uczniowie (ukraińscy i polscy)?

Ważne wydaje się, aby w obecnej chwili wzmacniać kondycję psychiczną dzieci dotkniętych doświadczeniem migracyjnym, by z czasem nie nawarstwiały trudności edukacyjnych i wychowawczych uczniów cudzoziemskich.

Ośrodek Rozwoju Edukacji poleca materiały zamieszczone na stronie ORE – [Uczeń ze SPE](#) w zakładkach:

[Pomoc psychologiczno-pedagogiczna](#) – materiały dotyczące efektywnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w szczególności zakładka z narzędziami czy dotycząca diagnozy funkcjonalnej uczniów, czyli tak ważna w procesie edukacyjnym obserwacja i proces diagnozowania uczniów ze SPE;

[Wielokulturowość w szkole/uczeń cudzoziemski](#) – wiele materiałów dotyczących działań związanych z aspektami cudzoziemskości/wielokulturowości uczniów i pracy wychowawczo-edukacyjnej z tymi uczniami:

- [Wybrane zagadnienia diagnozy psychologicznej dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowości oraz wielojęzyczności](#)
- [Inny w polskiej szkole – poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi](#)
- [Praca z uczniem cudzoziemskim. Pakiet szkoleniowy dla nauczycieli](#)
- [Osiem kroków czyli kilka praktycznych rad](#)

Pomocne dla zapewnienia sukcesów edukacyjnych uczniom z Ukrainy może być zatrudnienie asystentów międzykulturowych mówiących w języku ukraińskim (niekoniecznie rosyjskim, bo wiele dzieci najmłodszych nie zna tego języka) czy zorganizowanie intensywnej nauki języka polskiego jako drugiego, na czas pobytu dzieci w Polsce.

Istotne z punktu widzenia przyjęcia uczniów ukraińskich do polskich szkół jest efektywne wdrażanie edukacji włączającej w naszym systemie oświatowym, dlatego też warto zapoznać się z materiałami zamieszczonymi w zakładce:

[Edukacja włączająca](#) – gdzie można znaleźć wskazania Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, dotyczące tworzenia w szkole warunków do edukacji dla wszystkich oraz raporty na temat wdrażania edukacji włączającej, a także wnioski płynące z nich dla pracy szkół i przedszkoli:

- [Działania kluczowe dla podnoszenia osiągnięć – poradnik dla nauczycieli i liderów szkolnych](#)
- [Raport merytoryczny. Edukacja włączająca – bilans otwarcia 2020](#)
- [Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce](#) – raport z badań.

Wnioski wynikające z analizy dotychczasowych działań systematycznych oraz okazjonalnych, realizowanych przez szkoły i przedszkola w naszym systemie edukacyjnym, szczególnie istotne dla wdrażania edukacji włączającej, mogą służyć dyrektorom szkół i przedszkoli do planowania i kontynuowania procesu wdrażania edukacji włączającej w obecnej chwili, kiedy uczniami włączanymi są uczniowie z Ukrainy, posiadający zróżnicowane potrzeby edukacyjne.

Dotychczasowe działania dotyczące wdrażania edukacji włączającej w naszym systemie oświatowym, wynikające z powyższej analizy, są następujące i ukierunkowane⁶ na:

1. Promowanie społecznego włączania i przeciwdziałanie wykluczeniu:
  - organizowanie wydarzeń podnoszących świadomość i wiedzę na temat osób ze zróżnicowanymi potrzebami, np. Dzień Godności Osób z Niepełnosprawnością, cykle spotkań z odmienną kulturą, konkursy wiedzy itd.;
  - włączanie w życie szkoły wszystkich uczniów, np. udział w pracach samorządu klasy/szkoły, udział w akademiach, projektach itd.;
  - edukowanie uczniów i rodziców na temat zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych i społecznych, np. zajęcia realizowane w ramach godzin wychowawczych, seminaria dla rodziców, spotkania z osobami z niepełnosprawnością, spotkania ze specjalistami;
  - organizowanie wolontariatu uczniowskiego w zakresie wspierania osób z niepełnosprawnościami czy uczniów uchodźczych, także w ramach współpracy z innymi instytucjami.
2. Podnoszenie jakości kształcenia i wychowania wszystkich uczniów:
  - wykorzystywanie wiedzy i pasji uczniów, np. z rodzin imigracyjnych, do promowania wiedzy o odmiennych kulturach i religiach (wyznaniach), ale także uczniów z zespołem Aspergera do przekazywania wiedzy i umiejętności w obszarach ich zainteresowań;

---

⁶ Wnioski opracowane przez Wydział Diagnostyki i Współpracy z Poradnikami ORE na podstawie Gajdzica Z., Skotnicka B., Pawlik S., Bełza-Gajdzica M., Trojanowska M., Prysak D., Mrózek S., (2021), *Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce – raport z badań*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji i Nauki.

- organizowanie tutoringu rówieśniczego – wykorzystywanego m.in. w realizacji projektów (w diadach, grupach);
  - wdrażanie jednolitego, wewnętrznego systemu oceniającego (poza oceną formalną) wszystkich uczniów;
  - organizowanie sieci współpracy nauczycieli (przedmiotu) na terenie JST jako formy wsparcia metodycznego – realizowanie lekcji pokazowych, szkoleń promujących oryginalne metody pracy, seminariów z udziałem pracowników naukowych uczelni wyższych oraz korzystania z badań naukowych;
  - organizowanie zajęć projektowych rozwijających zdolności uczniów poza systemem lekcyjnym.
3. Podnoszenie jakości kształcenia i wychowania uczniów objętych pomocą psychologiczno-pedagogiczną poza rozwiązaniami systemowymi:
- angażowanie całego personelu szkoły w poprawę sytuacji ucznia – organizowanie zespołów samokształceniowych nauczycieli i specjalistów (rzadziej z udziałem kadry niepedagogicznej), zapraszanie specjalistów spoza szkoły oraz rodziców na spotkania w celu podnoszenia wiedzy o potrzebach i możliwościach konkretnych uczniów wymagających pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz omawiania w trakcie spotkań podstawowych problemów i szukania rozwiązań (zgodnie z modelem społeczności uczącej się);
  - organizowanie międzyszkolnych (gminnych/powiatowych) zespołów szkoleniowych specjalistów i nauczycieli, również z udziałem przedstawicieli JST;
  - projektowanie i wdrażanie innowacji pedagogicznych, ukierunkowanych na personalizowanie edukacji uczniów realizujących z trudnościami podstawę programową (projektowanie zindywidualizowanej ścieżki rozwoju w wybranych obszarach edukacji pozalekcyjnej);
  - opracowywanie wewnętrznych systemów oceniających – ukierunkowanych na pozyskanie informacji dodatkowej o rozwoju uczniów, najczęściej z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego;
  - wykorzystywanie wiedzy i umiejętności specjalistów także do organizacji pracy lekcyjnej.

Analiza wypowiedzi dyskutantów pozwoliła również na zdiagnozowanie utrudnień w realizowaniu edukacji włączającej oraz sformułowanie związanych z nimi propozycji zmian, jak np.:

1. Wyposażanie w kompetencje kandydatów na nauczycieli do pracy z grupą zróżnicowaną oraz nabywania/poszerzania takich kompetencji nauczycieli szkół ogólnodostępnych (zwłaszcza nauczycieli przedmiotu).
2. Wzmocnienie współpracy szkół ogólnodostępnych ze szkołami specjalnymi, m.in. w zakresie wykorzystania potencjału szkół specjalnych w podnoszeniu jakości edukacji włączającej w placówkach ogólnodostępnych.
3. Zwiększenie liczby specjalistów w szkołach ogólnodostępnych, także poprzez wsparcie ze strony specjalistów zatrudnionych w placówkach specjalnych, obecność pedagogów

specjalnych koordynujących i wspierających włączanie realizowane przez osoby zatrudnione w szkole ogólnodostępnej.

4. Ujednoczenie i usprawnienie procesu diagnozy pozaszkolnej uczniów wymagających pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Podsumowanie

Edukacja włączająca i jej wdrażanie to proces, który już trwa, a obecność dzieci z Ukrainy w polskich placówkach edukacyjnych będzie pozwalała na uważne przyglądanie się i realizację wielu jej aspektów, istotnych dla danej szkoły czy przedszkola.

Warto pamiętać, że edukacja włączająca koncentruje się przede wszystkim na działaniach integrujących i wychowawczych podejmowanych przez szkołę, oznacza raczej mało rywalizacji, a w dużej mierze – uczenie pracy zespołowej. Jest to również zespołowe wykonywanie wielu ambitnych zadań – także w formie projektu – wspólne określanie celów działania klasy czy szkoły w sposób, który umożliwia ocenę stopnia ich realizacji.

Należy podkreślić również, że edukacja włączająca polega także na stałym i rzetelnym monitorowaniu efektów własnej pracy nauczycieli, tworzeniu społeczności szkolnej opartej na współpracy grona nauczycielskiego, rodziców i uczniów oraz tak cennej wymianie doświadczeń między szkołami, np. poprzez specjalistyczne centra wspierania edukacji włączającej (SCWEW).

Warto zatem stale i refleksyjnie przyglądać się szkole w kontekście zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych także uczniów z Ukrainy, wyciągać wnioski i odnosić je do kolejnych działań oraz próbować odpowiedzieć sobie na następujące pytania:

- Czy szkoła uczy każdego ucznia i jak wpływa na niego wychowawczo?
- Czy szkoła na pewno sprawiedliwie ocenia – najlepiej, by oceniała w sposób kształtujący?
- Czy szkoła uczy myśleć i rozumieć świat?
- Czy szkoła rozwija ucznia społecznie – bo to swego rodzaju bogactwo, nie do zastąpienia w innych aspektach rozwoju?
- Czy szkoła pomaga uczniom uwierzyć w siebie?
- Czy szkoła przygotowuje ucznia do życia w nowoczesnym świecie?
- Czy szkoła dba o budowanie relacji zarówno między uczniami, jak i między nauczycielami i uczniami?

W kontekście edukacji włączającej warto pamiętać, że wspólne pokonywanie wyzwań czy trudności bardzo wpływa na budowanie i jakość relacji pomiędzy uczniami, a nauka zespołowego działania w szkole i poza nią może być najlepszym antidotum na traumę przeżytą przez uczniów przybyłych z Ukrainy.

Trzeba też podkreślić, że wskazane jest dzielenie się z innymi doświadczeniami szkoły czy placówki, związanymi z wprowadzaniem skutecznych rozwiązań dotyczących m.in. organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, wdrażania edukacji włączającej i kontekstu włączania do edukacji ucznia z Ukrainy, np. w ramach Banku Dobrych Praktyk Ośrodka Rozwoju Edukacji, [Bank Dobrych Praktyk – Warunki publikacji – Ośrodek Rozwoju Edukacji \(ore.edu.pl\)](https://ore.edu.pl)

Literatura

1. Cieślik K., *Edukacja dzieci ukraińskich*, „Dyrektor Szkoły”, 2022, nr 5, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/zasady-przyjmowania-cudzoziemcow-do-polskich-szkol-w-kontekscie-obecnej-sytuacji-na-ukrainie>
2. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28.02.2019 roku w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli* (Dz.U. 2019, poz. 502, ze zm.).
3. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23.03.2020 roku w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach kształcenia innych państw* (Dz.U. 2020, poz. 1283, ze zm.).
4. *Ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa* (Dz.U. 2022, poz. 583, ze zm.).
5. *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z 21 marca.2022 roku w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będącymi obywatelami Ukrainy* (Dz.U. 2022, poz. 645).
6. Kulig B., Saj T., *Szkoła wrażliwa na traumę*, [szkola-wrazliwa-na-traume.pdf \(wioskisos.org\)](#)
7. Oszwa U., (2007), *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej. Vademecum rodziców i nauczycieli*, Kraków: Impuls.
8. Kiełczewska A., *Zróżnicowana klasa*, portal „e-pedagogika”.
9. Gajdzica Z., Skotnicka B., Pawlik S., Bełza-Gajdzica M., Trojanowska M., Prysak D., Mrózek S., (2021), *Analiza praktyki szkolnej i charakterystyka szkoły efektywnie realizującej edukację włączającą w praktyce – raport z badań*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00, fax 22 345 37 70
e-mail: sekretariat@ore.edu.pl

www.ore.edu.pl

